

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-34](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-34)

УДК 339.56

Наталія КАРВАЦКА

Хмельницький національний університет

e-mail: natasha.karvatska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4490-4402>

Ніла ТЮРИНА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1337-1460>

e-mail: nilaturina@gmail.com

Тетяна НАЗАРЧУК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9153-0733>

e-mail: nazarchuktatiana@gmail.com

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Виконано ретроспективний аналіз динаміки та оцінку сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України за роки незалежності. Зокрема, проаналізовано експортно-імпорتنу та інвестиційну діяльність, показники відкритості економіки, географічну та товарну структури експорту й імпорту. За результатами аналізу визначено, що в процесі становлення незалежності та розвитку національної економіки України відбувається трансформація у відкриту економічну систему яка намагається використовувати переваги міжнародного економічного співробітництва, розвивати усі форми міжнародних економічних відносин. Але завдяки неефективній міжнародній спеціалізації, повільній структурній перебудові економіки країни, малоефективному менеджменту ЗЕД рівень конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості країни на світовому ринку лишається низьким. Експортно орієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту спричинила екстенсивний характер розвитку економіки, яка залишається енергозатратною, низькопродуктивною, слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною та залежною від зовнішніх джерел сировини й енергетичних ресурсів, кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків. Позитивним визначено те, що Україна змінила вектор орієнтації у зовнішньоекономічній діяльності і Європейський Союз поступово стає найбільшим та основним зовнішньоторговельним партнером. Такий тренд з огляду на геополітичний, гео економічний та історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, обсяг експорту, обсяг імпорту, іноземні інвестиції, товарна структура зовнішньої торгівлі, географічна структура зовнішньої торгівлі.

Natasha KARVATSKA, Nila TIURINA, Tatiana NAZARCHUK

Khmelnytskyi National University

RETROSPECTIVE AND PROSPECTIVE ANALYSIS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE

A retrospective analysis and assessment of the current state of Ukraine's foreign economic activity during the years of independence was performed in the article. In particular, the volume of export-import and investment activities, indicators of economic openness, geographical and commodity structure of exports and imports were analyzed. According to the results of the analysis, it was determined that in the process of independence and development of the national economy of Ukraine there is a transformation into an open economic system that tries to take advantage of international economic cooperation, develop all forms of international economic relations. However, due to inefficient international specialization, slow restructuring of the national economy, inefficient foreign trade management, the level of competitiveness and investment attractiveness of Ukraine in the world market remains low. The export-oriented model of economic growth with the predominance of low-tech exports has led to the extensive nature of economic development, which remains energy-intensive, low-productive, poorly diversified, uncompetitive and dependent on external sources of raw materials, energy resources and world markets. It is positive that Ukraine has changed the vector of orientation in foreign economic activity and the European Union is gradually becoming the largest and main foreign trade partner. Such a trend, given the geopolitical, geo-economics and historical European position of Ukraine, should remain one of the priorities of Ukraine's foreign economic policy. The article concludes that the system of foreign economic regulation of Ukraine needs radical changes, which should begin with a review of foreign economic policy of the state which should be aimed at increasing export potential, product diversification, introduction of innovative technologies to ensure a sufficient level of competitiveness of domestic goods in world markets.

Key words: foreign economic activity, volume of exports, volume of imports, foreign investments, commodity structure of foreign trade, geographical structure of foreign trade.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Зовнішньоекономічна діяльність країни є невід'ємною та важливою складовою господарської діяльності учасників світових ринкових відносин і включає, головним чином, зовнішню торгівлю товарами та послугами, прямі інвестиції в державу та економіку інших країн. Така діяльність створює передумови зростання реального ВВП за рахунок вмілого використання зовнішньоекономічної кон'юнктури, залучення донорської допомоги та кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, розширення і відкриття

нових ринків збуту для експортерів, наукової співпраці. За роки незалежності в Україні відбулись процеси від становлення та інтегрування її економіки у світове господарство до радикальної трансформації зовнішньоекономічної діяльності, відбуваються зміни вектору пріоритетів у цій діяльності, географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі. Дослідження стану зовнішньоекономічної діяльності країни, тенденцій її розвитку, визначення невирішених проблем та факторів впливу на підвищення ефективності її експортного потенціалу за роки незалежності є цікавим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

При виконанні ретроспективного аналізу динаміки та оцінки сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України нами було проаналізовано наукові та аналітичні напрацювання, що присвячені аналізу тенденцій розвитку української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі, таких авторів як: О. Кравчук, О. Михайленко, Н. Красникової, О. Легостаєвої, Н. Кондратенко, Ж. Жигалкевич, О. Станіславського, К. Штепенко та інших. Однак, зважаючи на постійну трансформацію процесів та умов виконання зовнішньоекономічної діяльності актуальність подальших досліджень не знижується. Зміна вектору зовнішньоекономічної політики від ринків СНД до співпраці з Європейським Союзом потребує детального вивчення цих питань на макрорівні. Цим і обумовлена актуальність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є: ретроспективний аналіз динаміки, оцінка сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності України, визначення проблем і чинників, що перешкоджають її ефективному розвитку.

Виклад основного матеріалу

В процесі становлення незалежності та розвитку національної економіки України відбувається трансформація у відкриту економічну систему яка намагається використовувати переваги міжнародного економічного співробітництва, розвивати усі форми міжнародних економічних відносин. І на сьогодні Україну можна в повній мірі віднести до експортоорієнтованих держав з відкритою економікою. Про це свідчить те, що починаючи з 2000 року її експорт становить близько 40 % від рівня ВВП. Основні показники зовнішньоекономічної діяльності підприємств України за 1996-2020 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності України

Роки	ВВП, млрд. дол.	Прямі іноземні інвестиції, млрд. дол.	Інвестиції/ВВП, %	Експорт товарів, млрд. дол.	Експортна квота, %	Імпорт товарів, млрд. дол.	Імпортна квота, %	Сальдо торговельного балансу, млрд. дол.
1992	79	0,2	0,25					
1993	69	0,2	0,29					
1994	54	0,159	0,29					
1995	49	0,267	0,54					
1996	45	0,521	1,16	14,4	32,0	17,6	39,1	-3,2
1997	50	0,623	1,25	14,2	28,4	17,1	34,2	-2,9
1998	42	0,743	1,77	12,6	30,0	14,6	34,8	-2
1999	32	0,496	1,55	11,6	36,3	11,8	36,9	-0,2
2000	31	0,595	1,92	14,6	47,1	13,9	44,8	0,7
2001	38	0,792	2,08	16,2	42,6	15,8	41,6	0,4
2002	42,4	0,693	1,63	17,9	42,2	16,9	39,9	1
2003	50,1	1,42	2,83	23,1	46,1	23	45,9	0,1
2004	64,9	1,72	2,65	32,7	50,4	29	44,7	3,7
2005	86,1	7,8	9,06	34,2	39,7	36,1	41,9	-1,9
2006	107,7	5,6	5,20	38,4	35,7	45	41,8	-6,6
2007	142,7	10,19	7,14	49,2	34,5	60,6	42,5	-11,4
2008	179,9	10,7	5,95	66,9	37,2	85,5	47,5	-18,6
2009	117,2	4,8	4,10	39,7	33,9	45,4	38,7	-5,7
2010	136,4	6,4	4,69	51,4	37,7	60,7	44,5	-9,3
2011	163,2	7,2	4,41	68,3	41,9	82,6	50,6	-14,3
2012	175,8	8,18	4,65	68,8	39,1	84,6	48,1	-15,8
2013	183,3	4,5	2,45	63,3	34,5	76,9	42,0	-13,6
2014*	131,8	0,847	0,64	53,9	40,9	54,4	41,3	-0,5
2015*	90,6	-0,369	-	38,1	42,1	37,5	41,4	0,6
2016*	93,2	3,97	4,26	36,4	39,1	39,2	42,1	-2,8
2017*	112,2	3,92	3,49	43,2	38,5	49,6	44,2	-6,4
2018*	130,8	4,58	3,5	47,3	36,2	57,2	43,7	-9,9
2019*	153,8	5,83	3,79	50,1	32,6	60,8	39,5	-10,7
2020*	155,6	-0,878	-	49,2	32,8	54,3	36,2	-5,1

Примітка. Складено та обраховано автором за даними Державної служби статистики України [1, 2], [3], світового банку [4]

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Визначальною передумовою трансформаційних перетворень та економічного зростання країни є надходження та ефективне використання прямих іноземних інвестицій. Залучення іноземного капіталу в економіку сприяє покращенню стану національного господарства, впровадженню інноваційних технологій, нарощуванню експортного потенціалу [6]. На основі представлених даних таблиці 1, рис. 1 можна зробити висновок, що починаючи з 2005 року суттєво зростають обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, однак з 2012 року спостерігається тенденція до зниження їх обсягу, що пов'язане з політичною кризою, військовими діями на сході України. Починаючи з 2016 року Україна поступово стає більш привабливою для іноземних інвесторів довгострокових фінансових інструментів, однак рівень ще далекий від максимального значення 2008 року (найбільшу ймовірність має тренд до зниження). Квоти прямих іноземних інвестицій, виражені у відсотках відношення обсягу відповідних іноземних інвестицій до ВВП країни, відображають місце країни на міжнародному фінансовому ринку і свідчать про привабливість її інвестиційного клімату. Показники інвестиційних квот $> 5\%$ вважаються достатньо високими, в Україні спостерігались наближені значення цього показника у період 2005-2012 рр.; 2013-2015 рр. – різке падіння; з 2016 відбувається поступове зростання рівня інвестиційної квоти, однак розміри інвестицій є незначними – на рівні 3,5-3,7% від ВВП, що свідчить про низьку привабливість інвестиційного клімату в країні. Визначені тенденції є наслідком невирішеної низки причин недовіри інвесторів, серед яких: рівень корупції в країні; прозорість судової системи; нестабільність національної валюти; монополізація ринків; обмеження на рух капіталу та валютне регулювання; недосконале податкове законодавство; військовий конфлікт; низька купівельна спроможність населення; невпевненість у перспективах економічного зростання.

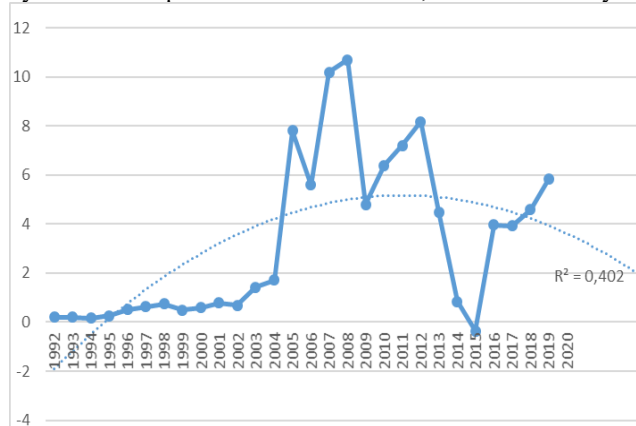

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в економіку України 1992-2019 рр.*, млрд. дол

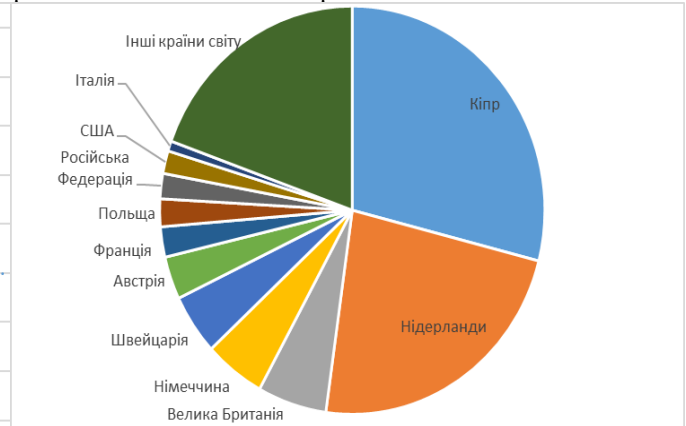

Рис. 2. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України за країнами світу станом на 1 січня 2020 року*, %

Примітка. Побудовано авторами за даними [6]

Примітка. Побудовано авторами за даними [7]

* З 2014 р. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Графічно структура прямих іноземних інвестицій в економіку України за країнами світу на початок 2020 року представлена на рисунку 2. До основних країн-інвесторів належать Кіпр – 29%, Нідерланди – 23,2%, Велика Британія – 5,8%, Німеччина – 5,1%, Швейцарія – 4,8%, Австрія – 3,4%, Франція – 2,4%, Польща – 2,2%. Російська Федерація – 2% [7]. Іноземні інвестори активно вкладають ресурси у систему енергозбереження, аграрний сектор і будівництво. З'явилися і нові інтереси – цукрова промисловість та сфера готельного бізнесу і туризму.

Обсяги експорту українських підприємств за період дослідження зростають, однак протягом останніх років мають тенденцію до зниження, адже Україна, після підписання Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, втратила найбільший свій ринок збуту (рис.3, 5). Головними партнерами у зовнішній торгівлі України 90-х років були країни СНД, у 2000-х зростання співпраці з ЄС та азійськими країнами поступово послаблювало торгівлю з партнерами на пострадянському просторі і, на момент підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, торговельний обіг із європейськими країнами та країнами СНД майже зрівнявся. Починаючи з 2013 року помітним стає загострення економічних відносин із Російською Федерацією, відбувається спад в торгівлі з усіма іншими регіонами світу [5]. За останні п'ять років спостерігаємо зростання співпраці з Європою та Азією, активізацію торгівлі з іншими регіонами світу та зменшення з країнами СНД – така тенденція буде продовжена з високою ймовірністю (рис. 3,5).

В цілому за показником експортної квоти економіка України має стабільно високий рівень відкритості. Однак дані щодо імпоротної квоти України засвідчують високий ступінь залежності від світового ринку. Негативне сальдо торговельного балансу свідчить про перевищення імпорту над експортом, що характеризує низьку конкурентоспроможність країни на світовому ринку. У географічній структурі імпорту (рис. 4) найбільшу питому вагу займають країни Європи та Азії.

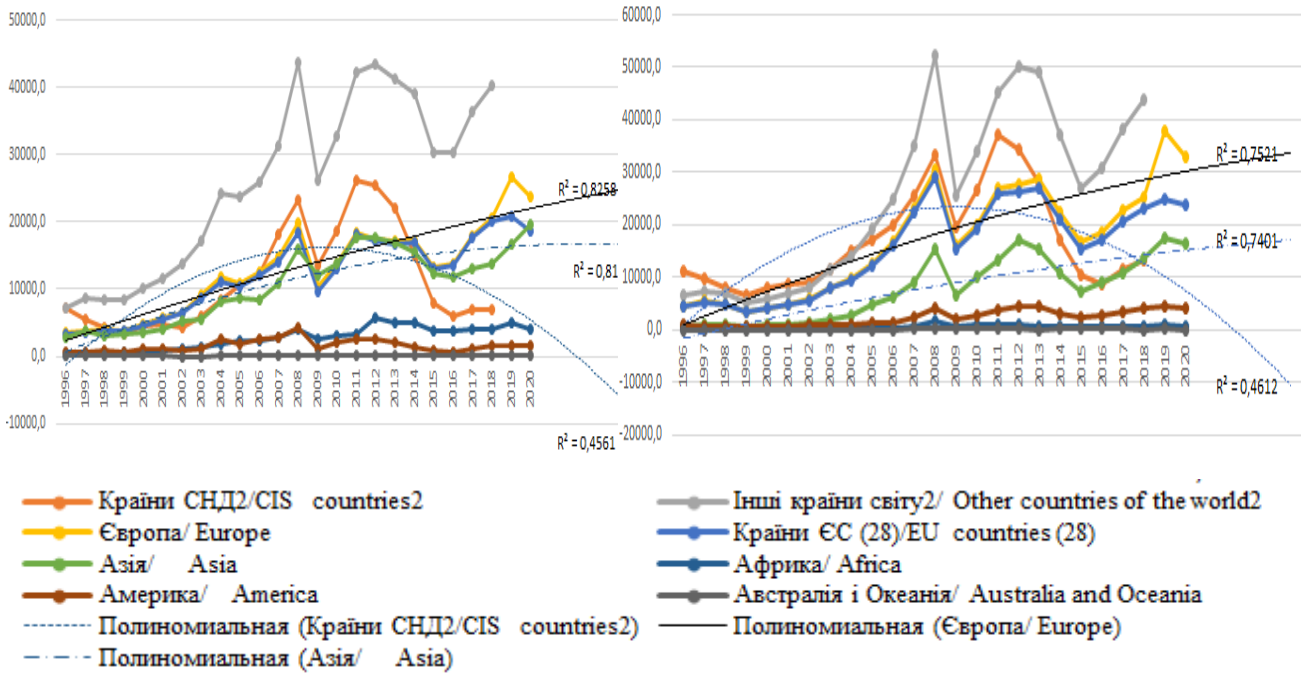
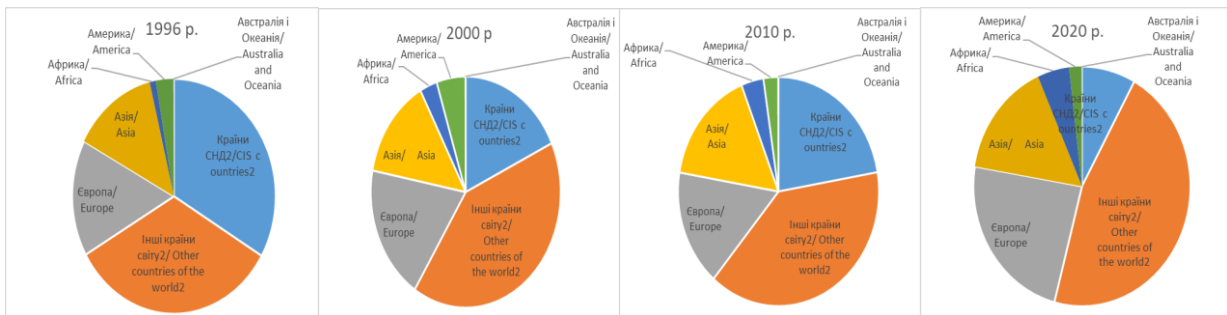

Рис. 3. Динаміка географічної структури експорту товарів, млн.дол. США

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [2]

Рис. 4. Динаміка географічної структури імпорту товарів, млн.дол. США

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [2]

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України [2].

* З 2014 р. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Аналіз товарної структури експорту свідчить про те, що на жаль, Україна мало продає за кордон готової високотехнологічної продукції. Основу експорту складають сировина і товари з низькою доданою вартістю, що позиціонує нашу державу як сировинний придаток розвинених країн (частка сировини становить більше 50 %). Причому така тенденція спостерігається довготривалий період, змінюється лише матеріальна складова: зменшується питома вага металів та мінеральних продуктів, а суттєво збільшується частка сільськогосподарської та продовольчої продукції (табл. 2).

Експортно орієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту спричинила екстенсивний характер розвитку економіки, яка залишалась енергозатратною, низькопродуктивною, слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною та залежною від зовнішніх джерел сировини й енергетичних ресурсів. Низький рівень конкурентоспроможності не дозволяє змінити пасивну роль нашої країни у міжнародному розподілі праці на активну, збільшувати обсяги експортної діяльності, на рівних умовах з розвиненими країнами конкурувати на зовнішніх ринках. Зокрема у структурі експорту, збільшується питома вага зернових культур (з 2,97% у 2001 р. до 19,1% у 2020 р.), стабільно значною є частка мінеральних продуктів (близько 10% за період дослідження), помітно зменшується питома вага чорних металів (з 30,6% у 2001 р. до 15,6% у 2020 р.). На всі машини, обладнання й механізми припадає 10 %. Структура імпорту дещо інша: мінеральні продукти – динаміка до зменшення від 42,63% до 15,9% у 2020 р.; продукція хімічної промисловості – зростання від 7,14% у 2001 р до 15,9% у 2020 р; машини,

обладнання й механізми – зростання від 15,07% у 2001 р до 21,3% у 2020 р.; засоби наземного транспорту - зростання від 4,73% у 2001 р до 10,6% у 2020 р; Отже, для України характерні низькі показники експорту високотехнологічних товарів, а високі – сировинних; у структурі імпорту – зворотна ситуація. Це ще раз вказує на те, що основні конкурентні переваги української економіки пов'язані з вартістю природних ресурсів, робочої сили та залежать від кон'юнктури зовнішніх ринків. А науково-технологічне відставання від розвинених країн, відсутність достатнього ресурсного забезпечення, низький рівень якості товарів, що поставляються, призводять до негативної структури експорту [8].

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2001		2010		2015 рік*		2020 рік*	
	Експорт, %	Імпорт, %	Експорт, %	Імпорт, %	Експорт, %	Імпорт, %	Експорт, %	Імпорт, %
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі								
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,79	1,16	1,5	2,0	2,2	1,5	2,4	2,3
II. Продукти рослинного походження	4,26	1,69	7,7	2,6	20,9	3,1	24,2	3,7
10 зернові культури	2,97	0,32	4,8	0,2	15,9	0,4	19,1	0,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1,39	0,55	5,1	0,7	8,7	0,5	11,7	0,5
IV. Готові харчові продукти	2,77	3,74	5,0	4,1	6,5	4,3	6,8	5,5
V. Мінеральні продукти	10,76	42,63	13,1	34,8	8,1	31,2	10,8	15,9
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	9,09	7,14	6,8	10,6	5,6	13,1	4,1	13,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,57	4,42	1,3	6,0	1,1	7,1	1,4	6,3
IX. Деревина і вироби з деревини	1,41	0,46	1,6	0,6	2,9	0,4	2,9	0,6
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних	1,76	3,41	1,8	2,7			0,8	2,0
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	3,78	4,1	1,4	3,3	1,7	3,8	1,6	4,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	41,32	5,2	33,7	6,8	24,8	5,3	18,4	5,8
72 чорні метали	30,6	1,76	28,4	3,2	21,2	1,8	15,6	1,9
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	10,54	15,07	11,0	13,4	10,3	16,7	9,1	21,3
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3,37	4,73	6,3	6,0	1,8	4,6	1,5	10,6
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,48	1,65	0,5	1,5	0,4	1,2	0,3	2,3
XX. Різні промислові товари	0,57	0,72	0,8	1,1	1,4	1,4	2,0	2,3

Примітка. Складено авторами за даними Державної служби статистики України [2]

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Також слід звернути увагу на те, що найбільшу частку в торгівлі України, займає торгівля товарами – 79,7%. Це майже відповідає середньосвітовому рівню – 78% [5]. Хоча сучасним трендом є те, що розвинені країни швидшими темпами збільшують частку в торгівлі саме послуг. Таким чином, відсталі країни закріплюються в ролі постачальника матеріальної продукції, а розвинені – створюють дедалі більше ліквідних послуг.

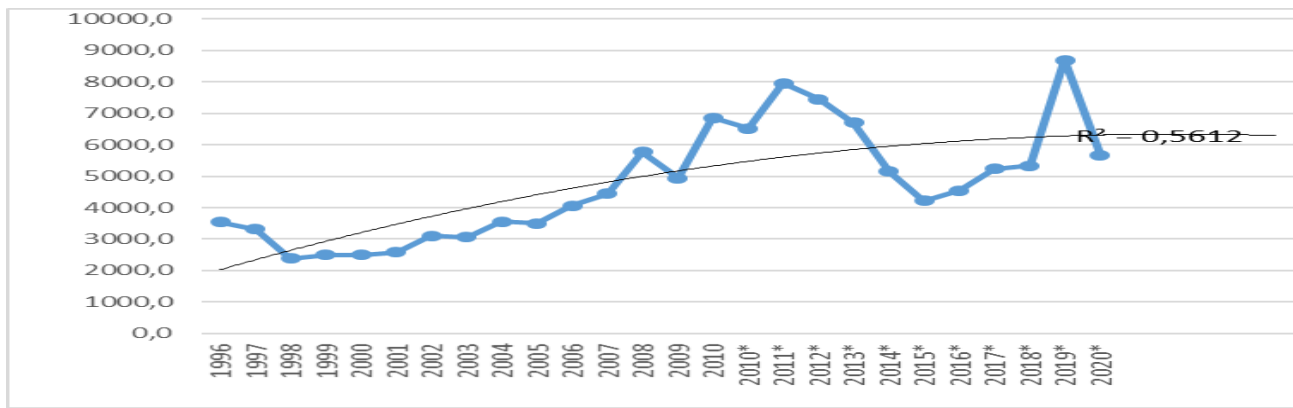

Рис. 6. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі послугами України (1996-2020), млн. дол. США

Примітка. Складено авторами за даними Державної служби статистики України [2]

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Якщо проаналізувати сальдо експорту послуг (рис. 6), то Україна надає зовнішнім контрагентам послуг на більше, ніж купує (зокрема експорт послуг у 2020 році становив 11,39 млрд. дол. США, імпорт – 5,7 млрд. дол. США) і така тенденція буде продовжена з ймовірністю 56%. В цілому спостерігається позитивний тренд, однак в абсолютному значенні починаючи з 2014 року обсяги надання послуг поступово скорочуються (виключення 2019 рік – найбільше значення за останні 20 років). Основною статтею послуг наданих Україною було транспортування товарів українською територією, як територією країни з географічно зумовленим значним транзитним потенціалом (табл. 3). Позитивним можна вважати зростання обсягу інформаційних та телекомунікаційних послуг для країн ЄС. Тут відслідковується динаміка змін, що свідчить про посилення позицій України в міжнародній торгівлі ІТ-послугами. За оцінками експертів українські ІТ-фахівці мають на міжнародному ринку такі конкурентні переваги як: ціновий фактор; спектр та рівень технологічних компетенцій, можливість реалізовувати ІТ проекти підвищеної складності; власні дослідження й розробки; культурна та географічна близькість до Європи [9; 10].

Таблиця 3

Динаміка експорту послуг за видами, млрд. дол. США

Найменування послуги згідно із КЗЕП	2000	2005	2010	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*	2020*
Усього	3,66	6,44	12,32	11,94	14,18	14,10	14,23	11,52	9,74	9,87	10,71	11,64	15,63	11,39
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	0,24	0,52	1,05	1,03	1,45	1,58	1,72	1,33	1,08	1,13	1,42	1,70	1,64	1,22
Транспортні послуги	2,92	4,49	7,84	7,66	8,85	8,29	7,98	6,10	5,26	5,30	5,86	5,85	9,11	4,99
Послуги, пов'язані з подорожами	0,06	0,21	0,38	0,25	0,30	0,39	0,36	0,23	0,20	0,21	0,24	0,30	0,33	0,26
Послуги з будівництва	0,04	0,16	0,14	0,14	0,20	0,22	0,22	0,23	0,29	0,39	0,10	0,15	0,13	0,08
Послуги зі страхування	0,00	0,02	0,07	0,07	0,11	0,11	0,09	0,04	0,05	0,05	0,04	0,05	0,08	0,06
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	0,02	0,04	0,48	0,48	0,31	0,25	0,34	0,22	0,19	0,08	0,07	0,11	0,13	0,10
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	0,00	0,01	0,04	0,04	0,05	0,06	0,10	0,10	0,05	0,03	0,03	0,04	0,06	0,09
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	0,09	0,23	0,68	0,67	0,86	1,11	1,48	1,68	1,59	1,64	1,76	2,11	2,58	3,05
Ділові послуги	0,14	0,41	1,15	1,13	1,37	1,42	1,54	1,25	0,82	0,79	0,92	1,06	1,28	1,26
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	0,00	0,02	0,03	0,03	0,04	0,06	0,04	0,03	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,03
Державні та урядові послуги	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України [2]

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Серед імпорту переважають державні та урядові – 1,14 млрд. дол. США; транспортні – 1,06 млрд. дол. США; ділові – 0,99 млрд. дол. США; послуги, пов'язані з подорожами – 0,7 млрд. дол. США.

Проведені дослідження дають змогу визначити фактори, що впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств. Зазначенні чинники з одного боку дають чималі перспективи та можливості, а з іншого – викликають загрози та ризики. Чинники впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств за окремими складовими представлено на рис. 7.

Таким чином, функціонування економіки України за роки незалежності переважно було орієнтоване на короткострокове одержання доходу, що спричинило її неефективну міжнародну спеціалізацію, залежність від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків. Основними внутрішніми чинниками, що негативно впливали на безпосереднє середовище функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств є нестабільна політична ситуація в Україні, високий рівень корупції й недовіри до держави як гаранта виконання угод та контрактів; недосконалість і нестабільність законодавчої бази; низька якість інфраструктурного забезпечення ЗЕД; неефективність системи менеджменту ЗЕД; повільна структурна перебудова економіки країни; технологічне відставання від розвинених країн, потреба у модернізації підприємств; невідповідність міжнародним та європейським стандартам; відсутність належного ресурсного забезпечення; надмірна енерго- та ресурсоемкість галузей національної економіки; наявність бар'єрів входу на ринки розвинених країн; високий рівень конкуренції на світових ринках; недостатній рівень товарної та ринкової диверсифікації вітчизняного експорту; нестача кваліфікованого персоналу, низька продуктивність праці; низький рівень інвестиційної привабливості та несприятливий інвестиційний клімат; низька рентабельність виробничої діяльності тощо. Поряд з низкою внутрішніх проблем перешкоджають розвитку зовнішньоекономічної діяльності України негативні прояви глобалізації, втрата ринків СНД, використання ресурсної залежності України з метою тиску на неї; агресивну, часто недобросовісну конкуренцію з боку іноземних партнерів, нанесення збитків від санкцій міжнародних організацій.

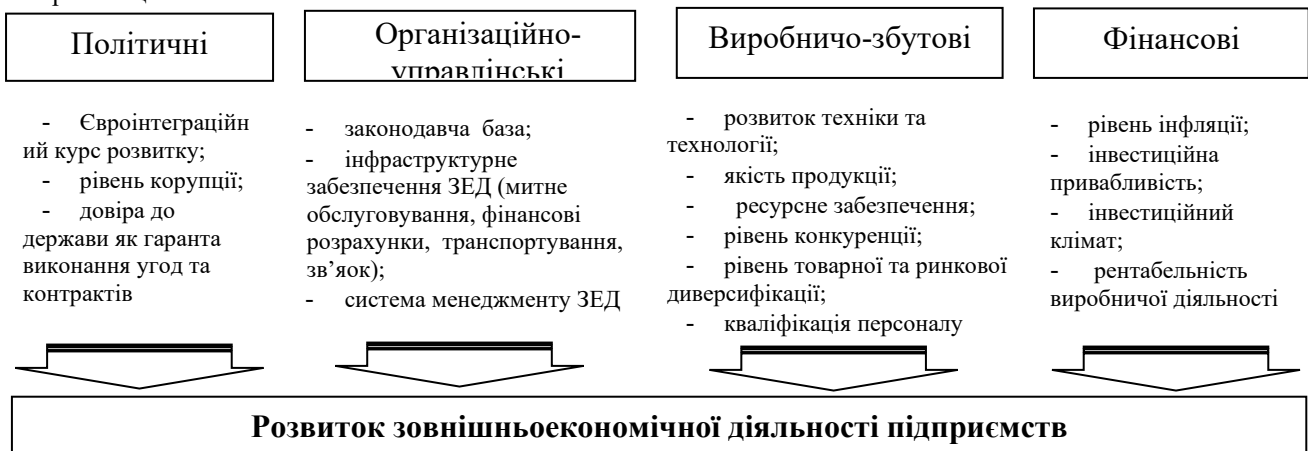

Рис. 7. Внутрішні чинники впливу на розвиток та функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Примітка. Розробка автора.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Підсумовуючи стан зовнішньоекономічної діяльності можна охарактеризувати таким чином. В цілому економіка України має стабільно високий рівень відкритості, дані щодо імпоротної квоти України засвідчують високий ступінь залежності від світового ринку та вразливість до зміни зовнішніх чинників. За період дослідження спостерігається нестабільне зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну; позитивна динаміка сальдо зовнішньої торгівлі послугами, зокрема зростання обсягу інформаційних та телекомунікаційних послуг; негативна динаміка виконання експортно-імпортних операцій, сальдо торговельного балансу переважно від'ємне; недостатній рівень показника товарної та ринкової диверсифікації, що супроводжується слабкістю імпортозаміщення; високий рівень географічної концентрації експорту наведених товарних груп; нераціональна товарна та географічна структура експорту українського промислового виробництва, зокрема переважання низькотехнологічного експорту - це усе свідчить про низьку конкурентоспроможність країни на світовому ринку, пасивну роль України у міжнародному розподілі праці, низький рівень інвестиційної привабливості та несприятливий інвестиційний клімат тощо. Тобто можна робити висновки про малоефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Позитивним є те, що Україна змінила вектор орієнтації у зовнішньоекономічній діяльності і Європейський Союз поступово стає найбільшим та основним зовнішньоторговельним партнером. Однак, на сьогодні Україна має лише частковий доступ до європейських ринків, сальдо зовнішньої торгівлі з Євросоюзом залишається від'ємним. Проте, розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, гео економічний та історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України.

Визначені проблеми та чинники впливу у сфері ЗЕД також свідчать про неефективне управління зовнішньоекономічною діяльністю в країні, але і дають змогу систематизувати й визначити шляхи їх подолання для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Система зовнішньоекономічного регулювання потребує кардинальних змін, які доцільно розпочинати з перегляду зовнішньоекономічної політики держави спрямованої на нарощування експортного потенціалу; формування

таких економічних умов, які б дали змогу за рахунок модернізації виробництва збільшити випуск експортної продукції належної якості, надання послуг, розширити сфери діяльності, диверсифікувати продукцію, упровадити інноваційні технології для забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках. Подальші наші дослідження будуть стосуватись саме цієї сфери.

Література

1. Національні рахунки. Держана служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.09. 2021)
2. Зовнішньоекономічна діяльність. Держана служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.09. 2021)
3. Томашевська А. В., Смиковчук Т. В. Рівень ВВП України: аналіз та динаміка розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип.20. част. 3, с. 90-94. URL: http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/21.pdf (дата звернення: 01.10.2021).
4. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) – Ukraine. The World Bank . URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA> (дата звернення 25.09.2021)
5. Кравчук О. Євроасоціація: два роки потому. *Журнал соціальної критики «Спільне»*. 2016. August 24. URL: <http://commons.com.ua/ru/yevroasotsiatsiya-dva-roki-potomu/> (дата звернення: 25.09.2021).
6. Штепенко К. П., Забурасва О. Ю. Аналіз прямих іноземних інвестицій в економіку України та передумови необхідності їх залучення. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7040> (дата звернення: 25.09.2021). DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.34](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.34)
7. Михайленко О. Г., Красникова Н. А. Вплив іноземних інвестицій на розвиток економіки України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8046> (дата звернення: 26.09.2021). DOI: [10.32702/2307-2105-2020.7.54](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.54)
8. Легостаєва О.О., Кондратенко Н.Д. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №2 (68), С. 28-32. URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2020/2_68_2020/7.pdf (дата звернення: 26.09.2021).
9. Жигалкевич Ж.М., Станіславський О.В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. №16, С. 116-123. DOI: 10.20535/2307-5651.16.2019.181688.
10. Севрук І.М. Рупчева А.О. Конкурентоспроможність України на світовому ринку ІТ-послуг в умовах глобалізації. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип.15. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/11.pdf (дата звернення: 30.10.2021).

References

1. National accounts. (2021) State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Foreign economic activity. (2021) State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Tomashevskaya, A. V., Smykovchuk, T. V. (2018) GDP Level of Ukraine: Analysis and Dynamics of Development. *Uzhhorod National University Scientific Bulletin*, 20, 90-94. Retrieved from http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/21.pdf
4. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) – Ukraine. (2021) The World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA>
5. Kravchuk, O. (2016) European Association: two years later. *Journal of Social Criticism "Common"*, August 24. Retrieved from <http://commons.com.ua/ru/yevroasotsiatsiya-dva-roki-potomu/>
6. Shtepenko, K.P., Zaburayeva O.Y. (2019) Analysis of foreign direct investment in the economy of Ukraine and the prerequisites for the need to attract them. *Efficient economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7040>
7. Mykhaylenko, O.G., Krasnikova, N.A. (2020) Influence of foreign investments on development of economy of Ukraine in the conditions of globalization. *Efficient economy*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8046>
8. Legostaeva, O.O., Kondratenko, N.D. (2020) World economy and international economic relations. *Scientific view: economics and management*, 2(68), 28-32. Retrieved from http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2020/2_68_2020/7.pdf
9. Zhigalkevich, J.M., Stanislavsky, O.V. (2019) Features of foreign economic activity of domestic enterprises in the conditions of European integration. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, 16, 116-123. DOI: 10.20535/2307-5651.16.2019.181688.
10. Sevruc, I.M., Rupcheva, A.O. (2018) Competitiveness of Ukraine in the world market of IT services in the conditions of globalization. *Economy and society*, 15. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/11.pdf